

מצוה כ"ו - ברכת כהנים

מצוה כ"ו היא שצוה הכהנים לברך את ישראל, והוא אמרו יתעלה "כה תברכו את בני ישראל". וכבר התבארו דיני מצוה זו בפרק אחרון ממגילה ותענית ובשביעי ממסכת סוטה.

פירוש המצוה

מצוה כ"ו היא שצוה הכהנים לברך את ישראל - ובמהדורת הרב קאפח ומהדורת פרנקל הוסיפו: "בכל יום", וזה חלק מהגדרת המצוה, עי' במה שכתבנו בפנים. והוא אמרו יתעלה (במדבר ו', כ"ג): "כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם". וכבר התבארו דיני מצוה זו בפרק אחרון ממגילה ותענית ובשביעי ממסכת סוטה.

מקורות המצוה בתורה

במדבר ו', כ"ב-כ"ז

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר כֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר לָהֶם.
 וַיְבָרֶכְךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶכָּךָ.
 וְיָרָה ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחַנְּךָ.
 וְשָׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם.
 וְשָׂמוּ אֶת שְׁמֵי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם.

ויקרא ט', כ"ב

וַיִּשָּׂא אֶהֱרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מַעֲשֵׂת הַחַטָּאת וְהָעֵלָה וְהַשְּׁלָמִים.

דברים י"ח, ו'-ז'

וְכִי יָבֹא הַלְוִי מֵאֶחָד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׂם וּבָא בְּכָל אֶרֶץ נִפְשׁוֹ אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'. וְשָׂרַת בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵיו כְּכָל אֲחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׂם לִפְנֵי ה'.

העניינים המתבארים במצוה

עבודה ותפילה: בספר המצוות ברכת כהנים נמצאת בקבוצת מצוות המקדש, ובי"ד החזקה בהלכות תפילה. יש בברכת כהנים שייכות וזיקה לעבודה במקדש, ויחד עם זה היא חלק מהתפילה.

ברכה ותפילה: מקומה של ברכת כהנים בתוך התפילה. כשם שתפילה בכל יום כך ברכת כהנים בכל יום.

ברכת שלום: ברכת "שים שלום" - המשך לברכת כהנים.

הכהנים והעם: חלקם של ישראל במצוות ברכת כהנים. "פנים כנגד פנים" - ישראל מול הכהנים.

"כה תברכו": הדרשות השונות לביטוי זה בתורה.

שיטת בה"ג: דרכו המיוחדת של בה"ג במקומה של ברכת כהנים בתוך תרי"ג המצוות.

עבודה ותפילה

ספר המצוות והי"ד החזקה

בספר המצוות נמצאת מצות ברכת כהנים בין המצוות הקשורות לעבודות הקבועות במקדש. שתי מצוות מקיפות אותה: הדלקת המנורה לפני ולחם הפנים אחריה¹. לעומת זאת בספר הי"ד החזקה קבע הרמב"ם את מקומה של ברכת כהנים בתוך הלכות תפילה ונשיאת כפים. מקומה של המצוה מלמד על שני יסודות המרכיבים מצוה זו. האחד הוא יסוד העבודה הקושר את המצוה לכהנים במקדש, והשני הוא יסוד התפילה המתבטא במיוחד בנשיאת כפים בגבולין.

ברכת כהנים כעבודה במקורות חז"ל

בספר צפנת פענח (ויקרא ט', כ"ב והלכות תפילה פי"ד הי"ד) כתב:

והנה באמת אם נשיאות כפים בגבולין הוה עבודה יש בזה כמה סתירות.

יש להוסיף על דבריו שגם בנשיאת כפים במקדש יש כמה דעות. נאמר בתורה (דברים י"ח, ו'-ז'):

וְכִי יבֹא הַלְוִי מֵאֶחָד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׁם וְכָא כָּל אֲנֹת נַפְשׁוֹ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'. וְשָׂרַת בְּשֵׁם ה' אֱלֹהָיו כְּכָל אֲחָיו הַלְוִיִּם הַעֲמִידִים שָׁם לִפְנֵי ה'.

בספרי דרשו (שופטים, כ"ה, על פי גירסת הגר"א):

"ושרת בשם ה' אלהיו" - איזהו שרות שהוא בשם ה' - זה ברכת כהנים.

בגמרא, לעומת זאת, דרשו באופן אחר (ערכין י"א ע"א):

אמר רב יהודה אמר שמואל מנין לעיקר שירה מן התורה, שנאמר "ושרת בשם ה' אלהיו", איזהו שירות שבשם, הוי אומר זה שירה. ואימא נשיאות כפים, מדכתיב (דברים י') "לשרתו ולברך בשמו", מכלל דברכת כהנים לאו שירות היא.

נחלקו, אפוא, חכמים אם ברכת כהנים הוי שירות או לא הוי שירות².

¹ ברכת כהנים מפסיקה ומפרידה בין מצות המנורה לבין מצות השלחן. סידור זה מחזק את ההבנה שמיקומה של מצות הברכה נקבע גם על פי מנינה - מצוה כ"ו - הרומז לשם הוי-ה ב"ה, השם המפורש, בו השתמשו בברכת כהנים שבמקדש, ועי' לקמן, מאמר "סדורן של מצוות", עמ' שלא.

² ה"צפנת פענח" הביא גם מהגמ' (מנחות י"ח ע"ב): "כל כהן שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה... מנין לרבות חמש עשרה עבודות היציקות והבלילות... ונשיאות כפים בין מבפנים בין מבחוץ", ופירש"י: "בפנים - בעזרה. בחוץ - בכל עיר ועיר". משמע שכינו חז"ל נשיאת כפים בשם עבודה. נראה שלא ראה גמורה היא, שכן כללו נשיאת כפים עם כל העבודות האחרות, והכוונה להביא את כל ענייני הכהונה, וקראו לענייני הכהונה בשם עבודה על שם הרוב.

אף שלדעת הגמרא ברכת כהנים אינה שירות, מכל מקום הוקשה ברכה לשירות, כדברי הגמרא (סוטה ל"ח ע"א):

...ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר "לשרתו ולברך בשמו", מה משרת בעמידה אף מברך בעמידה... ואיתקש ברכה לשירות.

עוד נאמר בתורה (ויקרא ט', כ"ב):

וַיִּשָּׂא אֶהָרֶן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיִּרְדּוּ מַעֲשֵׂת הַחַטָּאת וְהַעֲלָה וְהִשְׁלָמִים.

בספרא (שמיני, מכילתא דמילואים, כ"ט) דרשו:

"וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם", זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא 'וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים וישא אהרן את ידיו ויברכם', שבירידתו נשא את כפיו וכירך את העם.

כך משמע גם מן הגמרא (מגילה י"ח ע"א):

...ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, דכתיב "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים". אימא קודם עבודה, לא סלקא דעתך דכתיב "וירד מעשות החטאת וגו'", מי כתיב 'לעשות', "מעשות" כתיב. ולימרה אחר העבודה, לא סלקא דעתך דכתיב "זובח תודה" (אחר זביחה תן הודאה - רש"י)... מסתברא עבודה והודאה חדא מילתא היא (אף הודאה עבודה של מקום הוא - רש"י).

משני מקורות אלה יש ללמוד שברכת כהנים באה אחר עבודה ואינה חלק ממנה. אף שבכתוב משמע שהברכה היתה קודם ירידתו של אהרן מן המזבח, סרסו המקרא ודרשוהו שאחר העבודה באה הברכה ולא תוך כדי עבודה וכחלק ממנה. לעומת זאת בגמרא סוטה (ל"ח ע"ב) מצינו דרך אחרת ללימוד הפסוק:

ואמר ר' יהושע בן לוי כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה, שנאמר "וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים", מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה.

ופירש רש"י:

וירד מעשות - אלמא בעוד עבודה בידו בירך ואחר כך "וירד מעשות" אלמא השתא הוא דגמר.

על פי דברי רבי יהושע בן לוי יש ללמוד את הפסוק כפשוטו (בלא לסרס המקרא). רק אחר הברכה ירד אהרן, והברכה כלולה היא בעבודה. מחלוקת זו בין הספרא והגמרא במגילה ובין ר' יהושע בן לוי קרובה היא למחלוקת הנזכרת לעיל, אם ברכת כהנים הוי שירות או לא.

כשם שאמרנו לעיל שאף לדעה שברכת כהנים לא הוי שירות, מכל מקום הוקשה היא לשירות, כך יש לומר כאן, שאף שלדעת הספרא והגמרא במגילה באה הברכה אחר העבודה, מכל מקום קשורה היא אליה, ופשוטו של מקרא רומז שיש שייכות בין הברכה לעבודה.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פסק כרב יהודה אמר שמואל בגמרא בערכין (י"א ע"א) שהזכרה לעיל. זו לשונו בהל' כלי המקדש והעובדים בו פ"ג ה"ב:

ויהיו מהן (מן הלויים) משוררין לשורר על הקרבן בכל יום, שנאמר "ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלויים", אי זהו שירות שהוא בשם ה', הוי אומר זו שירה.

מכאן שברכת כהנים לא הוי שירות.

יחד עם זה פסק הרמב"ם בהלכות נשיאת כפים שהוקשה ברכת כהנים לשירות. כך הוא לשונו (הל' נשיאת כפים פט"ו הל' ג' ה'):

וכהן שעבד כוכבים בין באונס בין בשגגה אף על פי שעשה תשובה אינו נושא את כפיו לעולם שנאמר "אך לא יעלו כהני הבמות וגו'", וברכה כעבודה היא שנאמר "לשרתו ולברך בשמו"... והיין כיצד, מי ששתה רביעית יין בבת אחת אינו נושא את כפיו עד שיסיר את יינו מעליו לפי שהוקשה ברכה לעבודה... טומאת הידים כיצד, כהן שלא נטל את ידיו לא ישא את כפיו, אלא נוטל את ידיו עד הפרק כדרך שמקדשין לעבודה ואחר כך מברך, שנאמר "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'".

לאור זה נראה שהרמב"ם לא פסק כדברי רבי יהושע בן לוי שאמר בגמרא (סוטה ל"ח ע"ב):

כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה.

שכן מקורו הוא מפשוטו של הפסוק:

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים.

מפסוק זה למד ר' יהושע בן לוי שהברכה היא חלק מן העבודה.

הרמב"ם פסק כדברי ר' אושעיא (סוטה ל"ח ע"ב) שאמר:

לא שנו אלא שלא עקר את רגליו (בברכת רצה) אבל עקר את רגליו עולה.

זה לשון הרמב"ם (הל' נשיאת כפים פי"ד ה"ג ופט"ו הי"א):

כיצד היא נשיאת כפים בגבולין, בעת שיגיע שליח צבור לעבודה כשיאמר רצה כל הכהנים העומדים בבית הכנסת נעקרין ממקומן והולכין ועולין לדוכן...

כהן שלא עקר רגליו ממקומו לעלות לדוכן בשעה שאמר שליח צבור רצה שוב אינו עולה באותה תפלה, אבל אם עקר רגליו לעלות אף על פי שלא הגיע לדוכן אלא אחר עבודה הרי זה עולה ומברך.

ניתן לומר למסקנה לשיטת הרמב"ם, שברכה אינה עבודה ממש, אך יש לה זיקה לעבודה מצד ההיקש של ברכה לשירות.

ברכה ותפילה

ברכת כהנים נקבעה כחלק בלתי נפרד מן התפילה. הגמרא במגילה (י"ז ע"ב - י"ח ע"א) דנה בסדר הברכות בתפילת שמונה עשרה. בתוך הדברים אומרת הגמרא:

ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה... ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים...

מכאן שהתייחסו לברכה זו כחלק מן התפילה. אף בצורתה שייכת הברכה לתפילה, שכן כל כהן שלא עקר רגליו ברצה שוב אינו עולה. לא רק ברכת כהנים שבגבולין שייכת לתפילה. אף במקדש מצאנו אותה בתוך התפילה. כך אומרת המשנה בתמיד (פ"ה מ"א):

אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת, והן ברכו, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר. ברכו את העם שלש ברכות, אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים.

משנה זו מובאת בגמרא בברכות (י"א ע"ב), ושם העירו התוספות:

וברכת כהנים - ואין זה דוכן שהרי לא היו עומדים לדוכן עד לאחר הקטרת אמורים... אלא בלא נשיאות כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים.

כוונתו בכיטוי "כמו שאנו אומרים", היינו בתוך התפילה, "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת בתורה וכו'".

הרי שהיתה ברכת כהנים כחלק מן התפילה אף במקדש. אמנם לרמב"ם היתה גירסא שונה במשנה בה מוחלפת ברכת כהנים בברכת "שים שלום", וכך הביאה הרמב"ם בפירושו המשניות שם ובהלכה, כפי שיתבאר לקמן. לפי הרמב"ם אין במקדש ברכת כהנים מלבד זו שאחר תמיד של שחר.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בודאי התייחס לברכת כהנים כחלק מן התפילה. בראש ובראשונה, קבע הרמב"ם את הלכות נשיאות כפים בתוך הלכות תפילה וכחלק מהן. לא הביא הרמב"ם הלכות אלו בהלכות ברכות ואף לא בהלכות תמידין ומוספין. גם הגדרת המצוה ברמזי המצוות שבריש הלכות תפילה נגזרת מהתייחסות זו:

לברך כהנים את ישראל בכל יום³.

בהגדרה זו הוסיף הרמב"ם את המילים: "בכל יום", מה שלא כתב בהגדרת המצוה במנין הקצר שעל סדר המצוות. נראה שהוספה זו בריש הלכות תפילה באה כהמשך להגדרת מצות התפילה שם באותו מקום:

לעבוד ה' בתפילה בכל יום.

וכשם ששאלו במצות התפילה⁴ מנין למד הרמב"ם שמצותה מן התורה היא בכל יום, כך יש לשאול על מצות ברכת כהנים: מנין שהיא בכל יום מן התורה? התשובה תהא קרובה לזו שבמצות התפילה. אין לנו לחפש מקור בכתובים או בדברי חז"ל בו הגדירו את זמנה בכל יום. כמו התפילה שעניינה הוא עבודת ה' וקרבתו, ומתוך כך אין זמן בו נוכל ליפטר ממצוה זו, כך גם תפילה וברכה שמברכין כהנים את ישראל ומורידים להם את ברכת ה' מן השמים. אף זו אין יום בו נוכל לומר שפטורין אנו מברכה זו ואיננו זקוקים לה חלילה. יתכן שזו גם הסיבה שהרמב"ם לא פתח את הלכות נשיאת כפים בהלכות תפילה בפרק י"ד במילים:

מצות עשה לברך הכהנים את ישראל.

שכן רצה להדגיש שברכה זו תפילה היא, ואף שהיא מצוה בפני עצמה, מכל מקום מקיימים בה הכהנים גם את מצות התפילה הכללית. ישראל נצטוו להתפלל והכהנים נצטוו בתוספת תפילה כהמשך וכתוספת ברכה לתפילתן של ישראל. על כן פתח בתפילות בהן יש ברכת כהנים:

בשחרית במוסף ובנעילה הכהנים נושאים את כפיהם.

בהמשך ההלכות הביא הרמב"ם שזו מצות עשה ואינה רק תוספת הידור. זו לשונו שם פט"ו ה"ו:

כהן שלא היה לו דבר מכל אלו הדברים המונעין נשיאת כפים, אף על פי שאינו חכם ואינו מדקדק במצוות או שהיו הבריות מרננים אחריו או שלא היה משאו ומתנו בצדק הרי זה נושא את כפיו ואין מונעין אותו, לפי שזו

³ כך היא ההגדרה ברע"מ (נשא קמ"ה ע"א): "פקודא דא לברכא כהנא ית עמא בכל יומא וכו'".
⁴ ע"י מצוה ברה"א במצות התפילה, מהדר"ב עמ' ק"ג.

מצות עשה על כל כהן וכהן שראוי לנשיאת כפים, ואין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצוות.

וכן בפט"ו הי"ב:

כל כהן שאינו עולה לדוכן אף על פי שבטל מצות עשה אחת הרי זה כעובר על שלש עשה, שנאמר "כה תברכו את בני ישראל", "אמור להם", "ושמו את שמי".

ברכת שלום

כתב הרמב"ם בהל' נשיאת כפים פי"ד הי"ד:

במקדש מברכין ברכת כהנים פעם אחת ביום אחר תמיד של שחר, באין ועומדין על מעלות האולם ומברכין כדרך שאמרנו, אבל במדינה מברכין אותה אחר כל תפלה חוץ ממנחה כמו שאמרנו.

הרמב"ם מדגיש שברכת כהנים באה אחר כל תפילה, בהמשך למה שכתב שבמקדש היא באה אחר תמיד של שחר. המקור לכך הוא בפסוק (ויקרא ט', כ"ב):

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים.

חז"ל בספרא (שמיני, מכילתא דמילואים, כ"ט) דרשו כאילו כתוב 'וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם', 'שבירידתו נשא את כפיו ובירך את העם'.

יש לשאול, אפוא, על מטבע של תפילה שתקנו חז"ל לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, ולא תקנו לומר ברכת כהנים באחרונה.

אף על הרמב"ם יש לתמוה שכתב שמברכין אותה אחר כל תפילה, והלא תקנוה בתוך התפילה ולא לאחריה, שהרי שים שלום אחריה! ?

הדברים מיושבים על פי חידוש נפלא שחידש הרב יעקב רוזנטל שליט"א בספרו "משנת יעקב" (הל' תפילה פי"ד ה"ד) על פי דקדוק בלשונו של הרמב"ם שם:

כשישלימו הכהנים ג' פסוקים מתחיל שליח צבור ברכה אחרונה של תפלה שהיא שים שלום.

מה ראה הרמב"ם להאריך בלשונו ולהוסיף "שהיא שים שלום". עוד הביא את הרמב"ם בפ"ד ה"ו שאין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל שליח צבור "שים שלום", ואין רשאים לעקור ממקומן עד שיסיים שליח צבור "שים שלום". זו לשונו של "משנת יעקב":

נראה די"ל דטעמו של דבר הוא מפני שתפילת שים שלום חוזרת על האמור בברכת כהנים מסופו לתחילתו. דבברכת כהנים ג' פסוקים יש בה, "יברכך וגו'", "יאר ה' פניו אליך וגו'", "ישא וגו' וישם לך שלום". ותפילת שים

שלום מישך שייכי להני ג' ברכות, דשים שלום הוא מקביל להא דברכו הכהנים "וישם לך שלום". ואחר זה אומרים ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך, וזה מקביל לברכת "יאר ה' פניו אליך". ובסוף אומרים וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל, וזה מקביל לברכת "יברכך" (ועי' בסדור הגר"א). ומאחר שברכת כהנים נגמרת ב"ישם לך שלום", לכן מתחילה התפילה דשים שלום בזה, ומסופו חוזר לתחילתו וכמבואר, ואשר על כן מבואר היטב הך הלכה, דכשישלימו הכהנים ג' פסוקים, מתחיל שליח צבור ברכה אחרונה של תפילה, שהיא שים שלום. ולמה הדגיש הרמב"ם וכתב "שהיא שים שלום", משום דזה מישך שייכי לברכת כהנים, וכמ"ש. ומכח יסוד זה הוא מה דישנה ההלכה דאין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הציבור עד שיתחיל שליח צבור שים שלום, וכן ההלכה השניה - ואינם רשאים ליעקר ממקומן עד שיגמור השליח צבור שים שלום, דתפלה זו דשים שלום מישך שייכי לברכת כהנים וכמ"ש.

נראה לענ"ד להוסיף שכיון ששים שלום היא המשך לברכת כהנים, לכן אפשר לומר שברכת כהנים באה אחר כל תפילה ולא בתוך התפילה, ששתיהן - ברכת כהנים ושים שלום - ענין אחד הוא.
ולפי זה יש לבאר את הגמרא במגילה י"ח ע"א:

ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם", ברכה דהקב"ה שלום שנאמר "ה' יברך את עמו בשלום".

שאלת הגמרא מה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים פירושה⁵ מה ראו לתקן ברכה אחר ברכת כהנים, והלא צריכה ברכת כהנים להיות ברכה אחר התפילה, ולכאורה אין מקום לברכה אחריה. תשובת הגמרא היא שסיומה של ברכת כהנים היא בפסוק "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם", וברכתו של הקב"ה היא השלום, ועל כן יש לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, שזו תפילתנו למילוי ברכתו של הקב"ה עלינו. כשיש ברכת כהנים, ברכת שים שלום היא בקשה ל"ואני אברכם" כהמשך לברכת כהנים. בתפילה שאין בה ברכת כהנים מהווה "שים שלום" את סיום התפילה, כדברי רבי אלעזר הקפר (במדבר רבה פרשה י"א, ז):

גדול שלום שאין חותם כל התפלה אלא שלום, ואין חותם ברכת כהנים אלא שלום.

הקשר בין ברכת כהנים ל"שים שלום" יש לו ביטוי נוסף במשנה ובהלכה.

⁵ עי' ריטב"א מגילה י"ח ע"א שכתב בהדיא וזו לשונו: "ומה ראו לומר שים שלום אחרי ברכת כהנים כלומר מה ענין ברכה זו בכאן שלא סיימו בברכת כהנים". וכן הטורי אבן שם: "ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים. נראה לי דלאו אסידרא לחוד קשיא ליה כמו כל הני 'מה ראו לומר' דעד השתא, דכיון דכל הני ברכות דעד שים שלום נאמרו על סדר המקראות הא אי אפשר להקדים שים שלום קודם לכן".

במשנה תמיד (פ"ה מ"א):

אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת, והן ברכו, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר. ברכו את העם שלש ברכות, אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים.

וכן הובא במסכת ברכות י"א ע"ב.
הרמב"ם בפירושו המשניות שם גורס:

ואחר כך אמר שהם מברכין את העם שלש ברכות והם אמת ויציב ורצה ושים שלום, לפי שהן כולן תפלה על ישראל, ולפיכך אמר בהם וברכו את העם, וכל זה יהיה כשהם בלשכת הגזית. אבל ברכת כהנים הידועה והיא "יברכך ה' וכו'", הרי הם אומרים אותה על מעלות האולם אחר גמר עבודת התמיד כמו שיתבאר בפרק שאחר זה.

הרמב"ם גורס "שים שלום" במקום "ברכת כהנים", וקצת משמע שהיתה לפניו אף הגירסא "ברכת כהנים", ועל כן הוא מתייחס גם לברכה זו.
כך פסק הרמב"ם גם בהלכות תמידין ומוספין (פ"ו ה"ד):

ואחר שמעלין האיברים לכבש מתכנסין כולן ללשכת הגזית, והממונה אומר להם ברכו ברכה אחת, והן פותחין וקורין אהבת עולם ועשרת הדברות ושמע והיה אם שמוע ויאמר ואמת ויציב ורצה ושים שלום.

מהר"י קורקוס כתב על כך:

וכתב רבינו שים שלום במקום ברכת כהנים שהוזכרה במשנה, כי הדבר ברור דברכת כהנים לאו דוקא, כי לא היה שם ברכת כהנים עד לאחר הקטרה כמו שיתבאר בסמוך, אבל ברכת כהנים שהוזכרה כאן היינו שיברכו את העם, ושים שלום קורא ברכת כהנים.

לפי מה שנתבאר לעיל אכן ברכת שים שלום היא חזרה על ברכת כהנים והמשך לה, ועל כן ראויה היא להיקרא ברכת כהנים.
המאירי הרחיב את היריעה ולמד שהכהנים ברכו גם ברכת כהנים וגם שים שלום וזו לשונו (ברכות י"א ע"ב):

וברכת כהנים פירושה ברכת כהנים ממש לברך את העם, ואף על פי שלא היה שם צבור זכין להם שלא בפניהם, וחותרמין בה בברכת שים שלום, שאלמלא כן לא היתה ברכת כהנים בכלל ג' ברכות שהרי אין שם חתימה, אלא שמסיימים אותה בברכת שים שלום, ולא שיברכו עכשו בנשיאות כפים שהרי זו קודם קטורת היה ונשיאות כפים לא היה עד לאחר הקטורת.

הכהנים והעם

הכתוב אומר (במדבר ו', כ"ג):

כה תברכו את בני ישראל אמור להם.

יש להבין מה מקום יש להם לישראל במצוה זו. האם אף הם נצטוו להתברך מן הכהן ויש להם חלק במצוה זו, או שהמצוה כולה של הכהנים היא. כך כתב ההפלאה בפירושו לכתובות (כ"ד ע"ב):

נלענ"ד פשוט דכמו דאיכא עשה לכהנים לברך את ישראל, הכי נמי איכא מצות עשה לישראל להתברך מן הכהנים. וכן מצינו בכל מקום אף על גב דבתורה אינו מפורש הצווי אלא על העושה, המצוה על שניהם, כגון ביבם "יבמה יבא עליה", והמצות עשה גם עליה. תדע דהא קאמר ביבמות דף כ' דדוחה לא תעשה ואיך היא עוברת על הלא תעשה אם אין המצוה עליה... שוב מצאתי מפורש בספר חרדים שכתב כן שהעשה נמי על ישראל להתברך.

וזו לשון ספר חרדים (עשין, מצוות התלויות בפה, פ"ד עשה י"ח):

לברך כהן את ישראל, שנאמר "כה תברכו את בני ישראל". וישראל העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכונים לבם לקבל ברכתם כדבר ה', הם נמי בכלל המצוה.

אף הרי"פ פרלא בביאורו הרחב לספר המצוות של הרס"ג הביא את המצוה של ישראל להתברך, בתוך דבריו על מצות הקהל (ח"א מצוה ט"ז, קכ"ז ע"ב):

מנה הגאון ז"ל מצוה זו (של הקהל) כאן במספר העשין של כל יחיד, וחזר ומנה מצוה זו לקמן במספר ס"ה פרשיות שהם מצוות המוטלות חובה על הציבור... והיינו משום דכאן מנה המצוה המוטלת חובה על המלך לקרותה לפני העם שאינה אלא מצות היחיד, ושם במספר הפרשיות מנה המצוה המוטלת על הציבור להקהל ולהיות נועדים לשמוע קריאת המלך... והנה הבה"ג לטעמיה אזיל שמנה גם מצות עשה דברכת כהנים במספר העשין וגם במספר הס"ה הפרשיות, ונראה דהיינו גם כן משום דסבירא ליה דכמו שמצוה על הכהנים לברך את ישראל, הכי נמי מצוה על ישראל להתברך מפי הכהנים.

נראה בביאור הענין שמצות ישראל להתברך נובעת מציווי התורה "כה תברכו את בני ישראל אמור להם", שמכאן למדו חז"ל שצריכים לברך "פנים כנגד פנים" "כאדם האומר לחברו" (סוטה ל"ח ע"א).

החז"רוא מבאר את גדר "שומע כעונה" (הל' ברכות סי' כ"ט ס"ק א'):

הא דאמרינן שומע כעונה אי פירושו שיוצא במעשה השמיעה לחוד, או שמתחס אליו גם הדיבור של המשמיע על ידי שמיעה ויוצא ידי חובה בשיתוף השמיעה והדיבור של חברו... נמצא שדין שומע כעונה שחידשה תורה הוא המכין את השמיעה והדיבור הראויין לדין שומע כעונה, ואותה השמיעה ששמע אם לא היה דין שומע כעונה, אותה השמיעה באמת אינה ראויה לדין שומע כעונה ולא נאמרה עליה דין שומע כעונה, ולא נאמר דין זה אלא מכח הערבות של אחד על חברו, והלכך מתאחדים השומע והמשמיע ומשתתף השמיעה והדיבור להיות מצוה שלימה, אבל לולא הערבות אין כאן שיתוף ביניהם... והלכך צריך דעת השומע והמשמיע משום דבלא דעתם אין משתתפים הדיבור והשמיעה, ואין הדיבור של מצוה ולא השמיעה שמיעת קריאה של מצוה...

כשאדם מדבר עם חברו, פיו של המדבר ואזנו של השומע מתאחדים בדיבור שביניהם. על כן שומע כעונה, ששניהם נחשבים למדברים ביחד. אף ברכת כהנים הרי היא בבחינת "כאדם האומר לחברו", שגם השומע משתתף בקיום מצות הברכה.

אמנם בספר דבר אברהם (ח"א סי' ל"א ס"ק ג') כתב: "אבל לכאורה נראה דדרשא דפנים כנגד פנים אינה אלא אסמכתא מדרבנן אבל מדאורייתא יוצא בברכת כהנים אף על פי שאינו פנים כנגד פנים", והוכיח כן מהגמרא בסוטה (ל"ח ע"ב) על בית הכנסת שכולו כהנים שעולין ומברכין לאחיהם שבשדות, ומשום דאנוסים הם לכן מועיל. אבל לשיטת הרמב"ם אי אפשר בשום פנים לומר כן דאסמכתא בעלמא הוא, שהרי כתב מפורש בהל' נשיאת כפים פי"ד הי"א: "כך למדו מפי השמועה ממש רבינו ע"ה... 'כה תברכו' פנים כנגד פנים". לפי הרמב"ם יש לבאר כיצד מתקיים בעם שבשדות גדר "פנים כנגד פנים".

נראה שמכאן ראה גדולה למצות ישראל להתברך, שכן יש להגדיר שהדין "פנים כנגד פנים" הוא דין בישראל המתברך ולא בכהן המברך, שהוא מברך את כולם באהבה, וכדי שהברכה תהיה לאדם מסוים, צריך ישראל להיות פנים כנגד פנים ולכוון לקבל הברכה. ביאור הגמרא הוא, אפוא, שעם העומדים אחורי הכהנים אינם בכלל הברכה לאדם מיוחד, שעל זה באה המצוה להתברך. העם שבשדות כלולים בברכה הכללית מצד הכהן, ואמנם לא מתקיימת בהם מצות ישראל להתברך.

הדברים לכאורה מוכרחים הם, שכן האם יעלה על הדעת שברכת כהנים במקדש היא רק לאלה הנמצאים פנים כנגד פנים?! שם ודאי שהברכה היא לאחינו שבצפון ושבדרום, שבמזרח ושבמערב (כלשון הירושלמי ברכות פ"ה ה"ד). אם כן, יש בחינה של ברכת כהנים מצד הכהנים, ונוסף לזה באה ההלכה של פנים כנגד פנים כאדם האומר לחברו, מצד ישראל המתברך השותף לברכה כשומע וכעונה אמן. באותו ענין כתב החתם סופר בתשובה (או"ח תש' כ"ב):

נמצא בכל תפלות ציבור שהם במקום קרבן ציבור הוא מצות עשה דאורייתא לישא כפיו ולברך ומברכים עליו ככל ברכת המצוות בלי שום

פקפוק, ועל כן גם דברי מהר"ם מינין תמוהים שכתב שהכהנים מברכים בשחרית מוסף ונעילה, ודבריו תמוהים, פשיטא שמברכים דהוא דאורייתא, אך (אין) לברך באותו תפלה פעמים שלא מצינו קרבן אחד קרב ב' פעמים. אבל אותה תפלה בציבורא אחרינא שהכהן בא להוציאם ידי חובתם שמוטל על הישראלים להתברך כמ"ש הרא"ם בספר יראים או שעל כל פנים מצוה להם להשתדל לשמוע ברכת כהנים בתפלתם על זה קאמר ש"ס אי בעי מברך אי בעי לא מברך ברכת כהנים.

מבואר בדבריו שיש שני דינים בברכת כהנים. יש דין בכהן שמצוה עליו לברך בכל תפילת ציבור שהיא כנגד קרבן, ויש דין בישראל שמצוה עליו להתברך. דין זה שעל הישראל להתברך מביא החתם סופר בשם הרא"ם בספר יראים, וכתב על זה הרי"פ פרלא בביאורו לספר המצוות לרס"ג עשה ט"ז (קכ"ח ע"א):

וכן ראיתי בתשובות חתם סופר שכתב כן בשם רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים עיי"ש. ולא הראה מקומו בספר יראים היכן הוא. ובאמת לא נמצא כן בשום מקום בספר יראים כלל, וכן לא נמצא כן בפירוש בשום אחד מכל שאר ראשונים ז"ל.

נראה שהחתם סופר כיון למה שכתב היראים בהגדרת מצות ברכת כהנים (מצוה רס"ט):

ברכת כהנים. צוה הקב"ה את הכהנים שיברכו את ישראל באמור להם דכתיב בפ' נשא "דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם", ותרגום אונקלוס "כד ימרון להון".

הבין החתם סופר שהגדרת המצוה שהכהנים יברכו כשיאמרו להם ישראל. הרי שהמצוה תלויה בישראל והוא חלק מן המצוה, שהיינו שהוא מצווה להתברך מן הכהנים ולבקשם לברכו.⁶

"כה תברכו"

הגמרא במסכת סוטה (ל"ח ע"א) הביאה כמה דרשות שדרשו חכמים על המילים "כה תברכו". יש לעמוד על תוכן הדרשות ועל הסדר בו הובאו בגמרא.

- א. תנו רבנן "כה תברכו" - בלשון הקודש.
- ב. תניא אידך "כה תברכו" - בעמידה.
- ג. תניא אידך "כה תברכו" - בנשיאות כפים.
- ד. ותניא אידך "כה תברכו את בני ישראל" - בשם המפורש.
- ה. תניא אידך "כה תברכו את בני ישראל", אין לי אלא בני ישראל, גרים, נשים ועבדים משוחררים מנין, תלמוד לומר "אמור להם", לכולהו.

⁶ נראה שמתוך הגדרה זו נובע דין מחילה, דהיינו שאם הישראלים מוחלים על הברכה, הכהן פטור מלברך, וכן כתב הפרי מגדים על שו"ע או"ח סי' קכ"ח, משבצות זהב ס"ק ל"ז, לענין נשיאת כפים ביום טוב, עיי"ש.

- ו. תניא אידך "כה תברכו" - פנים כנגד פנים.
ז. תניא אידך "כה תברכו" - בקול רם.

בלשון הדרשות יש להבין כמה דברים.

א. מדוע בדרשה על השם המפורש העתיקו את כל המשפט "כה תברכו את בני ישראל", ולא כמו בכל הדרשות שהעתיקו רק "כה תברכו" (פרט לדרשה הנוגעת לבני ישראל).
ב. מדוע הכניסו בתוך הדרשות את הדרשה המרבה נשים ועבדים אף שאיננה נלמדת מ"כה תברכו".

נראה, ששתי בחינות יש בברכת כהנים. האחת, ברכה לכלל ישראל שעיקרה בודאי הוא במקדש בשם המפורש, והשנייה ברכה לעומדים "פנים כנגד פנים" "כאדם האומר לחברו". שבע הדרשות מחולקות לחמש ושתים (כמו שמצאנו בכמה עניינים חלוקה זו⁷). חמש הראשונות מדברות על הברכה לכלל ישראל. אמנם שלש מתוכן, הלא הן שלש הראשונות, נכונות גם לברכה לעומדים שם והן נדרשות מן המילים "כה תברכו". הברכה בשם המפורש היא מיוחדת לכלל ישראל ולכן העתיקו חז"ל את המילים "כה תברכו את בני ישראל". מתוך כך באו לדרוש גם על נשים ועבדים משוחררים שאף הם בכלל הברכה ומצטרפים אל הכלל.

שתי הדרשות האחרונות עוסקות בעומדים "פנים כנגד פנים" כאדם האומר לחברו, ועל כן חשוב "קול רם", כאדם האומר לחברו.

הרמב"ם שינה את סדר הדרשות אף שהביאן כלשונן, בהל' נשיאת כפים פי"ד הי"א:

אין ברכת כהנים נאמרת בכל מקום אלא בלשון הקדש שנאמר "כה תברכו את בני ישראל", כך למדו מפי השמועה ממשה רבינו ע"ה: "כה תברכו" - בעמידה, "כה תברכו" - בנשיאת כפים, "כה תברכו" - בלשון הקדש, "כה תברכו" - פנים כנגד פנים, "כה תברכו" - בקול רם, "כה תברכו" - בשם המפורש, והוא שיהיה במקדש כמו שאמרנו.

הרמב"ם הגיע לדרשות אלו דוקא מתוך מה שנאמרת ברכת כהנים בכל מקום, ועל כן סידר את הדרשות ששלוש הראשונות עוסקות בצורת העמידה והאמירה, ולאחריהן שתי הדרשות העוסקות ביחס בין הכהנים לעומדים לפניהם, ורק באחרונה את הדרשה המיוחדת למקדש.

בדרך כלל המילה "כה" נדרשת כענין של "כהות" - "ידכה" - יד כהה, לענין תפילין (מנחות ל"ז ע"א), וכן דרשו: כל הנביאים נתנבאו ב"כה" ומשה ב"זה הדבר" (עי' ספרי מטות, א'). הביטוי "כה אמר" מתפרש כדיבור מתוך ראייה באספקלריא שאינה מאירה ואינה ברורה. בדומה לזה דרשו חכמים את הביטוי "כחצות" שאינו בדיוק בחצות (ברכות ג' ע"ב), וגם "כה" הוא ביטוי לדבר שאינו מדויק.

⁷ כגון בשבעת המינים (דברים ח', ח'): "אַרְצָךְ חֹשֶׁה וְשִׁעֲרָה וְגִפְנֵי וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֲרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשָׁן". ועי' עולת ראיה ח"א עמ' שע"ה.

דוקא את הביטוי "כה תברכו" דורשים חז"ל כאמירה ברורה: כך בדוקא תברכו, בהדרכה מדויקת. דוקא בעמידה ובנשיאת כפים, בלשון הקודש ובקול רם וכו'. נראה שזה עניינה המיוחד של ברכת כהנים שהיא באה לברך ולרומם את המציאות הנראית שהיא רק בחינת "כה" - כאילו, ולעשותה מציאות ברורה המוארת מאורו של הקב"ה באספקלריא מאירה. את המציאות שהיא בחינת "כה" - אותה מברכים הכהנים שתעלה ותתברר.

שיטת בה"ג

בה"ג מנה בשני מקומות את מצות ברכת כהנים. א. בתוך מצוות עשה המוטלות על היחידים (קצ"ח). ב. במנין הפרשיות המוטלות על הציבור (ל"ב). יש שפירשו⁸ שכוונת בה"ג לחלק את ברכת כהנים לשתי מצוות, האחת במדינה שהיא עשה המוטלת על היחידים, והשניה במקדש, שהיא עשה על הציבור. הדברים מתאימים למה שבארנו שבמקדש מודגשת הברכה לכלל ישראל ולא רק לעומדים שם, ומתאימה המצוה להימנות במנין הפרשיות המוטלות על הציבור. לעומתה המצוה במדינה היא בדוקא לעומדים פנים כנגד פנים ועל כן נחשבת למוטלת על היחידים. הרי"פ פרלא (עשה ט"ז, קכ"ח ע"ב) אינו מקבל חילוק זה, וסובר ששתי המצוות הן בחלוקה אחרת. האחת המוטלת על היחידים היא המצוה על הכהנים לברך, והשניה המוטלת על הציבור היא על ישראל להתברך. וזה לשונו:

לכך מנה מצוה שעל הכהנים לברך את ישראל במספר העשין שעל כל יחיד, משום שכל אחד מהכהנים חייב בה, ואפילו ליכא רק כהן יחיד - חייב לברך והוה לה מצוה המוטלת חובה על היחיד. אבל מצות הציבור להתברך מפי הכהנים כתבה במספר הפרשיות, שהן מצוות וחוקים המסורים רק לציבור, משום דרך הציבור הוא שחייבין במצוה זו, ולא היחיד, וכדתנן במגילה (פרק הקורא עומד) דאין נושאין כפים בפחות מעשרה.

⁸ עי' בפירוש הרא"ש טרויב על הבה"ג אות כ"ב ב"הערות וחדושים" על מנין המצוות.

